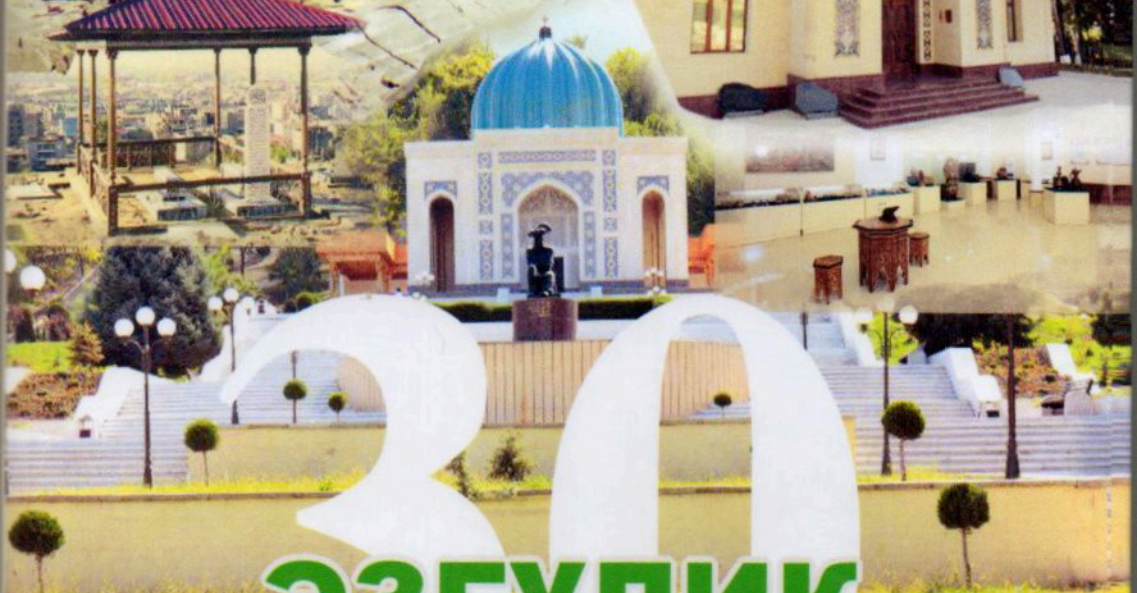

ЭЗГУЛИК
ЙЎЛИ

БОБУР НОМЛИ ХАЛҚАРО ЖАМОАТ ФОНДИ

ЭЗГУЛИК ЙЎЛИ

**БОБУР НОМЛИ ХАЛҚАРО ЖАМОАТ
ФОНДИ ВА ИЛМИЙ ЭКСПЕДИЦИЯСИНИНГ
30 ЙИЛЛИГИГА БАҒИШЛАНАДИ**

*"Эй са, Бурёй кхб, ёйи ланимкхя йегей.
Хар ким мени бадас, бу эланимкхя йегей.
Мен эланимкхя йегей, кхб, ёйи ланимкхя йегей.
Хар ким мени бадас, бу эланимкхя йегей."*

Эзгулик йўли. Бобур номли халқаро жамоат фонди ва
илмий экспедициясининг 30 йиллигига бағишланган “Бобур
жамоат фонди: Изланиш, натижа, режалар” мавзусидаги
халқаро анжуман материаллари. “Andijon nashriyot-matbaa”
МЧЖ. 2022 йил. 336 бет.

Масъул муҳаррир: Қамчибек КЕНЖА

Муҳаррирлар: Матлуба ЮСУПОВА
Холида ШАМСИЕВА

© Бобур номли халқаро жамоат
фонди, 2022 й.

© “Andijon nashriyot-matbaa”
МЧЖ, 2022 й.

böyük və müdrik məktəb rolu oynayacaqdır. Bütün bunları qeyd edərək beləbir ümumiləşdirmə ilə Nəticə olaraq qeyd edirəm:

1. "Beynəlxalq Babur Fondu"nın 30 illiyini təbrik edir və bu məktəbə böyük uğurlar arzulayıram. inanıram ki, bu fond artıq Universitet statusu haqqını qazanmışdır.

2. Ulu ustamız professor Zakirjon Maşrabova – Hacı Dədənin 90 yaşını təbrik edir, ona sağlam uzun ömür, yaradıcılıq yolunda yeni fikir və düşüncələrini gözləyirik.

3. "Zahirəddin Məhəmməd Babur Universiteti" yaradılmasını arzu və tövsiyə edərdim.

ПОКИСТОНДА БОБУР МЕРОСИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ

Абдумажид МАДРАХИМОВ,
тарих фанлари доктори, профессор, ЎЗР ФА
Темурийлар тарихи давлат музейи бўлим мудири

2022 йил 27 февралдан 4 мартгача Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси делегацияси Покистонда, Исломобод шаҳрида бўлиб, илмий-амалий конференцияда иштирок этдилар. 2022 йил 1 мартда “Ўзбекистон ва Покистон дўстлиги рамзи - буюк саркарда, мутафаккир ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳаёти ва ижоди” мавзусида Ўзбекистоннинг Покистон Ислом Республикасидаги элчихонаси, Покистон Ислом Республикасининг Ахборот ва уни тарқатиш вазирлиги томонидан уюштирилган халқаро илмий амалий конференция бўлиб ўтди. Шу конференция бошланишидан аввал иштирокчиларга “The Chronicle. Newsletter”,

Покистоннинг йирик тарихий шахри Лохурдаги Панжоб университетининг “Тарих ва Покистон тадқиқотлари” нашрининг 2021 йил январь –июнь ойларида чоп этилган иккинчи жилд 1- сонини қатнашчиларга совға тариқасида тарқатишди. Ушбу нашрнинг 3-4 саҳифаларида “Заҳириддин Муҳаммад Бобур меросини ўрганишга бағишланган халқаро илмий конференция” тўғрисида маълумот берилган эди. Қуйида шу материал мазмуни баён қилинди:

Заҳириддин Муҳаммад Бобур бўйича халқаро конференция

Заҳириддин Муҳаммад Бобур Жанубий Осиёдаги Буюк Бобурийлар сулоласи асосчиси, ёрқин, ноёб истеъдодли шахс бўлиб, бугунги кундаги жаҳон тарихида алоҳида ўрин тутади. У фақат Ҳинд-Покистон ярим ороли худуди тарихидагина эмас, Марказий Осиё тарихида ҳам ўз ўрнига эга. Мана шунинг учун Бобур шу икки жуғрофий худуд ўртасидаги алоқа рамзи - кўприк бўлиши мумкин.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур туғилган кунини нишонлаш мақсадида 2021 йил 11 февралда “Заҳириддин Муҳаммад Бобур мероси ва унинг Покистон ва Ўзбекистоннинг икки тарафлама замонавий муносабатларини мустаҳкамлашдаги ўрни” мавзусида халқаро конференция Лохур шаҳридаги Панжоб Университетининг Худудий интеграция маркази (ҲИМ) билан Ўзбекистон Республикасининг Покистон Ислом Республикасидаги элчихонаси ва Исломободдаги Глобал ва стратегик тадқиқотлар маркази ҳамкорлиқда ташкил этдилар. Конференция Ал Раази Ҳолл деган жойда бўлиб ўтди.

Конференцияда Ўзбекистоннинг Покистондаги элчиси Ойбек Усмонов, Университет проректори, профессор, доктор Салим Мазҳар, Санъат ва ижтимоий фанлар факультети декани профессор, доктор Амра Раза, Глобал ва

стратегик тадқиқотлар марказининг мутахассислари бошқаруви вакили доктор Махмаудул-Ҳасан, Ижрочи директор Халид Таймур, Панжоб Университетининг (ПУ) Тарих ва Покистон тадқиқотлари бўлим мудири, проф. Маҳбуб Ҳусайн, ПУнинг ўзаро муносабатлар тадқиқи институти проф. Доктор Ношина Салим, ПУнинг санъат ва дизайн коллежи хос профессори, доктор Сумера Жавад, ПУнинг ҳудудий мувофиқлаштириш маркази директори доктор Фавзия Ҳади Али, Пешовар Университети ҳудудни тадқиқоти маркази профессори, доктор Шабир Аҳмад Хон, ПУдан доктор Фараз Анжум, доктор Рухшоа Ифтихор, бошқа факультет вакиллари ва кўплаб талабалар конференцияда иштирок этдилар. Конференция қатнашчиларига мурожаат этиб, Ўзбекистон элчиси Ойбек Усмонов, ушбу тадбирда иштирок этаётган талабаларнинг Ўзбекистон маданиятини креатив усулда ўз бадиий асарларида тасвирлагани катта таассурот қолдирганини таъкидлади. Унинг фикрича, Заҳриддин Бобур ҳаёти ва мероси мамлакатларининг икки томонлама алоқаларини мустаҳкамлашга хизмат қилади. Ва бу маданий алоқаларни мустаҳкамлаш учун имкониятлар мавжуд. Эли шуни таъкидладики, Лоҳур шаҳри ўзининг Бобурийлар билан боғлиқ тарихий маданий мероси билан ҳар бир Ўзбекистон фуқароси учун қадрлидир.

О.Усмонов Ўзбекистон Покистон билан ижтимоий-иқтисодий алоқаларни ривожлантиришни рағбатлантиришни хоҳлайди, деди. Унинг фикрича, Тошкентдан Лешавор шаҳригача қуриладиган темирйўлга асос солиниши халқларимиз ўртасидаги бўладиган ўзаро муносабатларнинг ривожланишини рағбатлантиришга ёрдам беради. Элчи Ҳудудий интеграция маркази ва Заҳриддин Мухаммад Бобур меросини ўрганиш марказларини ташкил этгани учун Панжоб университети ректори, профессор Ниёз Аҳмадга

миннатдорчилик билдирди. ПУ ректори, профессор Ниёз Аҳмад Панжоб университети Ўзбекистон университетилари билан ўзаро манфаатли алоқаларни кучайтиришни қўллаб-қувватлайди. Унинг фикрича, ПУ дўст мамлакатлар билан ҳудудий ҳамкорликнинг кучайишига алоҳида эътибор беради ва ҳудудий интеграция маркази мана шу мақсадни амалга ошириш учун тузилган.

Университет проректори, профессор, доктор Мухаммад Салим Манзар ўз маърузасида шуни қайд этдики, ПУ факультети ўзаро талаба алмашувларни ташкил этади. Ўзаро икки томонлама ҳамкорлик, мамлакатлар ўртасида яқин муносабатларни қўллаш давр талаби ва ПУ бу соҳада етакчи ташкилот сифатида фаолият кўрсатади. Ўз мурожаатида профессор, доктор Маҳбуб Ҳусайн шуни айтдики, Заҳриддин Бобур сулола асосчиси бўлиб, ўз автобиографиясини ёзиб қолдирди. Унинг фикрича, Бобур янги алифбо “Хати Бобурий”ни ихтиро қилди ва у ажойиб сўфий шоир эди. У: “Заҳриддин Мухаммад Бобур ҳаёти ва мероси Ўзбекистон билан стратегик алоқаларни рағбатлантириш учун жуда яхши манбадир”, - деди. Унинг фикрича, бу режа доирасида Панжоб ва Ўзбекистон университетлари орасида илмий алмашинув назарда тутилади. Асосий мақсад ўтмишнинг муштарак тарихини топиш ва ундан ибрат сифатида фойдаланишдан иборат.

Доктор Меҳмудул-Ҳасан Хоннинг таъкидлашича, Бобур Шарқ халқлари тарихидаги энг жозибадор шахслардан биридир. У: “Бобур Шарқ халқлари тарихидаги энг қудратли салтанатга асос солган ва биринчи бўлиб Покистон руҳиятига таъсир қилди”, - деди.

Доктор Фараз Анжум Бобур шахсиятидаги юксак инсоний хусусиятларни таърифлаб, улар келгуси авлодлари учун юксак намуна бўлиб хизмат қилганини кўрсатди.

Унинг шахсияти колониал даврдан аввал ҳам кейинги подшоҳлар учун ўрнак бўлиб хизмат қилган эди, деди.

Доктор Рухшона Ифтихор шуни қайд этдики, Бобурнинг ҳаёти ушбу ҳудуддаги колониал тузумдан аввалги ҳукмдорлардан фарқли ўлароқ тўлиқ тавсифга олинган эди.

Профессор, доктор Шабир Аҳмад Хон айтдики, Бобур ғайри табиий хусусиятларга эга шахс бўлган. У раҳбар — етакчи саркарда, ҳарбий жангчи, бунёдкор ва маъмуриятчи бўлган. Нотик, Заҳириддин Бобур табиат ошиғи бўлган ва ўз ворислари ичида энг яхши ўзгартирувчи ва ободонлаштирувчи эди, деди.

Худудий интергарция маркази директори, доктор Фавзия Ҳоди Али айтдики, марказ худудий ҳамкорликни кучайтиришга интилади. Конференция икки мамлакат ўртасидаги умумий ижтимоий-маданий ва тарихий меросни ва кадриятларни ёритади. Ўзбекистон ва Покистон ўртасидаги алоқалар ва ҳамкорлик келажагини очиб беради. Шу муносабат билан “Ўзбекистон-Покистон: умумий маданий ва исломий тарих” мавзусида Панжоб университетининг Алоқалар тадқиқоти институти талабалари кўргазмаси уюштирилган. Ўзбекистон элчиси ва бошқалар ПУ санъат ва дизайн коллежи кўргазмасига ташиф буюрдилар. Энг яхши асар ва тақдиротлар учун талаба ва факультет вакилларига сертификат ва фахрий ёрлиқлар талаба ва факультет вакилларига берилди.

Аввалроқ, Ўзбекистоннинг Покистондаги элчиси Ойбек Ориф Усмонов Панжоб университети ректори, профессор Ниёз Аҳмад қабулида бўлиб, икки мамлакат таълим масканлари ўртасида умумий ҳамкорлик масалаларини муҳокама қилдилар. Панжоб университети ва Ўзбекистон миллий университети ўқитувчи, талабалари ва ҳамкорлигида тадқиқотларни амалга ошириш бўйича меморандум имзоланди.

Шу муносабат билан Панжоб университети ректори, профессор Ниёз Аҳмад Ўзбекистонлик талабалар учун стипендиялар ажратилишини эълон қилди ва уларни ушбу таълим масканида илм олишга чақирди.

International conference on Zaheer-ud-din Muhammad Babur

Zaheer-ud-din Muhammad Babur, the founder of Mughal dynasty in South Asia, was an iconic figure who occupies a unique place in today's world as he is venerated not only in India-Pakistan Subcontinent but also in Central Asia and thus can be a bridge between these two geographical regions. To commemorate Zaheer-ud-din Muhammad Babur Day, the Department in collodoration with Punjab University Regional Intergration Centre (RIC)/ the Embassy of the Republic of Uzbekistan to Pakistan and Strategic Studies (CGSS) , Islamabad, arranged a conference titled “Legacy of Zaheer-ud-din Muhammad Babur and Its Relevance in Contemporary Bilateral Relations between Pakistan and Uzbekistan”. It was orgahized on Thursday February 11, 2021 at Al Raazi Hall.

In the Conference, Uzbekistan's Ambassador to Pakistan MrOybekArifUsmanov, Pro Vice Chancellor prof DrSaleemMazhar, Deen Faculty of Arts and Humanities Prof DrAmra Raza, Centre for Global and Strategic Studies (CGSS) member board of experts Dr Mahmood ul Hasan, Executive Director Col (r) Khalid Taimur, Chairman PU Departmen of History and Pakistan StudiesProfDrMahboob Hussain, PU Institute of communicftion Studies Derector Prof DrNoshinaSaleem, PU Colloge of Art and Design Principal Prof DrSumera Jawad, PU Regional Integration Centre Director Prof. Dr. Shabir Ahmad Khan, PU's DrFarazAnjum, DrRukhsanaIftikhar, other faculty members and large number of students participated in the conference. Addressing the

conference, Uzbek Ambassador Mr Usmanov said that he was immensely impressed by the artwork of PU students in which they truly reflected the culture of Uzbekistan in a creative manner. He said that the life of Zaheer-ud-din Babur could be a guideline to promote bilateral relations between the two countries and there were many cultural similarities. He said that Lahore was very dear to every Uzbek citizen.

He said that Uzbekistan wanted to promote socio-economic relations with Pakistan. He said that the establishment of a rail track from Tashkent to Peshavar would play an important role in the promotion of trade and people to people contact. He lauded PU VC Prof Niaz Ahmad for establishment of the RIC and promotion of the legacy of Zaheer-ud-din Babur in such a remarkable way. In his statement, PU VC Prof Niaz Ahmad said that PU would extend full cooperation to promote mutual relations with Uzbekistan's universities. He said that PU would play its role for strengthening regional cooperation among friendly countries and RIC had been established keeping in view this purpose.

Pro Vice Chancellor Prof Dr. Muhammad Saleem Mazhar in his remarks stated that PU would organize exchange programs for students and faculty. He said that promotion of bilateral relations between the two countries was a need of the hour and PU would play a lead role in this regard. In his address, Prof Dr Nahboob Husain said that Zaheer-ud-din Babur was the first king who wrote an autobiography. He said that Babur invented Khat-e-Baburi and he was also an excellent Sufi poet. He said that the life of Zaheer-ud-din Babur was a good source to promote strategic relations with Uzbekistan. He stated that a framework would be devised for academic exchange between PU and Universities in Uzbekistan to find out the relevance in the shared history for the study of the contemporary world. Dr Mehmoodul Hassan Khan stated that Babur was the most captivating

personality in the oriental history. He said that Babur created one of the most powerful empires in the history of the East and was the first one to establish a connection with the soil of Pakistan.

Dr. Faraz Anjum highlighted the legacy which Babur bequeathed to his descendants and which served as an example for them to follow. He stated that Babur's personality became an example for the later ruler to follow.

Dr. Rukhsana Iftihar stated that Babur's life was documented more than any other figure before colonial rule in the subcontinent. Prof. Dr. Shabir Ahmad Khan stated that Babur was a man of extraordinary qualities. He was a leader, soldier, an architect and an administrator. He said that Zaheer-ud-Din Babur was a lover of nature and he was the best in generating loyalty and devotion amongst his followers. RIC Director Dr. Fauza Hadi Ali said that they would organize activities to enhance regional cooperation. The conference highlighted the socio-cultural and historic legacy and common heritage of two countries and avenues of cooperation and collaboration between Uzbekistan and Pakistan. A Documentary was also screened at the occasion on "Uzbekistan-Pakistan: Shared Cultural and Islamic History" which was produced by the students of the PU Institute of Communication Studies. The Uzbek ambassador and others visited the art exhibition organized by PU College of Art and Design. Shields and certificates were distributed among faculty members and students for the outstanding performance.

Earlier on, Uzbek Ambassador to Pakistan Oybek Arif Usmanov called on PU Vice Chancellor Prof Niaz Ahmed at his office to discuss enhancement of mutual cooperation among the universities of both the countries. A MoU was also signed between Panjab University and Uzbekistan's Tashkent State University for exchange of teachers, students and launching of joint research projects. On the occasion, PU VC

Prof. Niaz Ahmed announced to give scholarships to Uzbek students and invited them to study in Panjab University.

SEVGI-VAFO TIMSOLI CHUCHUK BEGIM

**Shafiqa YORQIN,
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va
adabiyoti universiteti dotsenti**

Sevgi timsoli- Chuchuk Begim. Tarixiy manbalardagi ma'lumotga ko'ra, Temuriylar va ular davomchisi Boburiylar xonadoni va sulolasida sevish qobiliyati juda kuchli bo'lgan. Ular urushda qanchalik yuragi qattiq va shafqatsiz bo'lgan bo'lsalar, sevgida shunchalik ko'ngli yumshoq va mayin tuyg'uli insonlar bo'lganlari kishini hayratga solmay qo'ymaydi. Boburning malika Mohimbegimga bo'lgan hurmat va sevgisi Mo'guli A'zam yoki Jaloliddin Akbar, Jahongir, ayniqsa, Shohjahonning o'z xotiniga ko'rsatgan sevgisi va dunyoda yagona ishq binosini qurgani, hamisha sevgisi timsoli bo'lib kelgan.

Biz bu maqolada hind ko'ragoniylari yoki Boburiylar sulolasi asoschisi Zahiriddin Muhammad Boburshohning ikkinchi farzandi Komron Mirzo va xotini Mohchuchukbegim oralarida bo'lgan sevgi, vafo va sadoqat haqida so'z yuritmoqchimiz. Bu sevgi ham tarixda o'mak bo'lib qoladigan hikoyalardan biri bo'la oladi.

Komron Mirzo otasi Bobur podshohning o'limidan keyin akasi Humoyun mirzoga ko'p qarshiliklar ko'rsatib, oqibat yengilib qo'lga tushdi va Humoyun Mirzo buyrug'i bilan milodiy 1581 - yilda ko'ziga nishtar urildi.¹

¹ Maqolotush shuaro, 664-bet

ЗАҲИРИДДИН БОБУРНИНГ БУГУНГИ ИЗДОШИ

Омонулло БЎРИЕВ,

ЎЗР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги

Шарқшунослик институти

етакчи илмий ходими,

тарих фанлари доктори

Заҳириддин Муҳаммад Бобур давлат арбоби ва буюк саркарда ҳамда мумтоз адабиётнинг йирик вакили, шоир, тарихчи, географ сифатида танилган буюк шахс бўлиб, унинг ҳаёти ва ижоди илм-фаннинг турли соҳа вакиллари томонидан ўрганиб келинмоқда. Ҳозирда табаррук тўқсон ёшга қадам қўйган фидойи бобуршунос олим Зокиржон Машрабовни буюк аждодимиз Заҳириддин Бобур фаолиятини кенг қўламда ёритиб келаётган издоши дейиш мумкин. Сабаби, Бобур бутун умрини доимий сафарларда ўтказган, табиатни кузатган ва “Бобурнома”да бу борада қимматли маълумотлар ёзиб қолдирган. Зокиржон Машрабов бошқариб турган Бобур номидаги халқаро жамоат фонди томонидан ҳам Бобур ва Марказий Осиёдаги бошқа таниқли тарихий шахслар фаолиятини ёритиш бўйича халқаро илмий экспедициялар ташкил этилгани маълум ва улардаги ҳисоботларда ўлкамизда илм-фан ва маданият ривожини тарихига оид кўплаб қимматли материаллар эълон қилингани алоҳида таҳсинга сазовор. Зокиржон Машрабовнинг мазкур соҳадаги фаолиятига баҳо бериб, у кишини Заҳириддин Бобурнинг саёҳатларини давом эттираётган жаҳонгашта дейиш мумкин. Мен мисол тариқасида Заҳириддин Бобурнинг Ҳиротга сафари ҳақида бир оз тўхталмоқчиман.

Заҳириддин Бобурнинг Ҳиротга сафари тавсифи Темурийлар ва Шайбонийлар давлатлари ўртасида сиёсий-

харбий кескинлашув билан боғлиқ кечинмалар баёнини ўз ичига олади. Шайбонийхон Темурийлар давлати ва унинг пойтахти Ҳиротни эгаллаш мақсадида Хуросонга юриш қилиши аниқ бўлгач, Ҳусайн Бойқаро барча кучларни бир жойга йиғишга киришади ва Кобулга Бобур ҳузурига ҳам элчи жўнатади. Бу ҳақда “Бобурнома”да шундай ёзилган:

“Ушбу маҳалларда Султон Ҳусайн мирзо Муҳаммад Шайбонийхоннинг дафъига азм-жазм қилиб, тамом ўғлонларини тилагги, мени дағи Саййид Султон Али хоббиннинг ўғли Саййид Афзални йибориб тилаб эди. Хуросон жонибини азимат қилмоқ бизга неча жигаттин лозим бўлди. Бир буким, Султон Ҳусайн мирзодех Темурбек ўруниқа ўлтурғон улут подшоҳ йиғноқ қилиб, атроф ва жавонибдин ўғлонларини ва бекларини тилатиб, Шайбонийхондек ғанимнинг устига озим бўлганда, эл оёқ била борғонда, биз бош била борғойбиз, эл таёқ била борғонда – биз тош била борғойбиз” [1.127 бет]. Маълум бўладики, Бобур дастлаб Султон Ҳусайн мирзонинг ёзма чақириғига кўра, Темурий кучлар Шайбонийларга қарши бирлашиб курашмоқчи бўлгани учун Хуросонга сафар қилган. Бироқ, у Коҳмард ўлангига етиб борганида, Султон Ҳусайн мирзонинг вафот қилгани ҳақида хабар келади ва Бобур таъзия билдириш учун Хуросон сафарини давом эттириб, Ҳиротга боради.

“Бобурнома”да мазкур сафар тафсилотлари 912 (1506-1507) йил воқеалари баёнида келтирилган ва сафарга чиқиш вақти ҳамда йўналиши аниқ кўрсатилган: “Муҳаррам ойи (912 йил, муҳаррам /1506. 24.05 – 22.06) Хуросон азимети қилилди. Гурбанд ва Шибарту йўли била мутаважжих бўлдук... Уштур шаҳридин, урукдин айрилиб, ... ул кун Заҳҳок қалъасига келдук. Андин Гунбазак кўтали била ошиб, Сойқонни бостуруб, Дандоншикан кўталидин ўтуб, Коҳмард ўлангига тушулди” [1.141 бет], - деб ёзилган. Кобулда жўнаганини

маълум қилиш учун Султон Ҳусайн мирзога мактуб йўллайди. Мактубга жавоб ўрнига Султон Ҳусайн мирзо вафот қилгани ҳақида хабар хати келади.

Таъзия билдириш мақсадида, Бобур Хуросонга сафарини давом эттиради. Темурий кучлар Бодғис яйловида тўпланишга аҳд қиладилар, лекин ҳамма келмайди, Султон Ҳусайн мирзо ўлимидан сўнг тарқоқлик юз беради, вилоятларни бошқариб турган шахзодалар ўзларини мустақил ҳукмдор деб биладилар.

Бобур ҳам ўша томонга юриб, Ажар дараси ичи, Тўп, Мандағон, Балхоб орқали ўтиб, Кўхи Соф яйловига етиб боради. У ерда бир неча кун Дарайи Бой манзилида тўхтади; атроф аймақлар эл бўлгач, аразлаб кетган Жаҳонгир Мирзо ҳам келиб қўшилади. Бобур отланиб Гурзивон, Алмор, Қайсор, Чечакту, Фаҳриддин Ўлуми орқали йўл босиб, Бодғисга қарашли Дарайи Бом деган жойга етиб тўхтади [1.142 бет].

Шахзодалар ва маслаҳат соҳиблари Мурғоб соҳилига йиғилган эдилар. Уларнинг таклифи бўйича Бобур ҳам мазкур йиғинга боради. “Душанба куни жумодиулохир ойининг секкизида (1506.26.10) мирзолар била мулоқот бўлди” [1.142 бет], - деб ёзади Бобур, ушбу мажлисининг аниқ вақтини қайд этиб. Бу йиғинда улар бир қарорга кела олмайдилар ва қиш яқинлашиб қолгани сабабли, маслаҳатни қишдан кейинга қолдирадилар. Шахзодалар Бобурни қаттиқ туриб Ҳиротга таклиф қиладилар ва уларнинг раъйига қарши чиқа олмай, рози бўлади. Шунингдек: “Ҳириниким рубъи маскунда андоқ шаҳр йўқтур ва Султон Ҳусайн мирзонинг замонида мирзонинг тасарруфидин ва такаллуфидин Ҳирининг зеб ва зийнати бирга ўн, балки йигирма тараққий қилиб эди, кўрмак орзуси хейли бор эди. Бу жиҳатлардин турмоқни қабул қилдук” [1.143 бет], - деб ёзган Бобур, ушбу ташрифнинг яна бир муҳим томони хусусида.

Шайбонийхон бу пайтда Мовароуннахрни тўла ўз ҳукмига киритган ва узоқ қамалдан сўнг Хоразмни ҳам эгаллаган эди. Захириддин Бобур тирик гувоҳлар воситасида унга етиб келган Хоразмнинг олиниси воқеаси хабарини афсуслик билан қаламга олган:

“Ушбу йил (911/1505-1506 йил) Шайбонийхон Чин сўфини Хоразмда ўн ой муҳосара қилиб олди, бу муҳосарада қалин урушлар бўлди. Хоразм йигитлари бисёр мардоналиқлар қилдилар, ҳеч тақсир қилмадилар, андоқ тийрандозлик қилдиларким, борлар қалқондин, жибадин, баъзи маҳалда икки жибадин ўтқара-ўтқара отибтурлар. Ўн ой қабалдорлик торттилар, ҳеч ердин умидворлик бўлмади” [1.127 бет].

Юқорида келтирилган тарихий воқеалар баёнига назар ташласак, зарур пайтда бошқаларга ёрдамга келмаган Султон Ҳусайн Мирзо ўзининг бошига ташвиш тушиб, Шайбонийхонга қарши туриш зарур бўлганида, ҳар томондан, жумладан, Захириддин Бобурдан ҳам ёрдам сўрайди. Унинг батафсил ёзиб юборган нишон хатида ёзилишича, ўзи Мурғоб ёқасини эгаллаб, Бадиуззамон мирзо Балх, Шибирғон, Анхуд, Гурзивон ва Дарайи Зангни кўриклаши керак эди. “Менинг бу навоҳига келган хабарим бориб эди. Манга ҳам битиб эдиким, сен Коҳмард ва Ажарда ул кўхпояни беркатиб, Хисравшоҳ Ҳисор ва Кундуз кўрғонларида эътимодий кишилари кўюб, ўзи ва иниси Вали Бадахшон ва Хатлон тоғларини беркитсунлар” [1.103 бет], -мазмунда мактуб йўллаган.

Захириддин Бобур бу ҳолатда Султон Ҳусайн мирзонинг Шайбонийхонга қарши ҳимоя услубини танлаганига ҳақиқий сиёсатчи сифатида баҳо беради ва қоралайди: “Султон Ҳусайн мирзодек Темурбек ўрунига ўлтурғон улўғ подшоҳ ғанимнинг устига юрумакни демай, ер беркитмакни деса, эл ва улусқа не умидворлик қолғай? [1.103 бет], -деб афсусланиб қайд этган.

Мурғоб соҳилидаги машварат муваффақиятсиз якун топгач, ваъдага мувофиқ, Бобур Бодғисдаги Дарайи Бомдан отланиб, Чилдухтарон ва Тошрабат йўли билан юриб Ҳиротга етиб боради.

Ҳиротда дастлаб Султон Ҳусайн мирзонинг мадрасасига бориб тушади ва у ердаги мақбарага ўтиб, марҳумнинг руҳига қорилар қуръон ўкиб дуою фотиҳа қилгач, аммаси Поянда Султонбегимнинг уйига бориб ётади. Эртасига унга юрт этиб тайинланган Боғи Навга келиб тушади. У ерда бир кеча қолади, сўнгра Алишер Навоийнинг уйидан жой белгилайдилар ва Бобур Ҳиротдаги сафари охиригача ўша ерда қолади “Ҳиридин чикқунча Алишербекнинг уйларида эдим” [1.144 бет], - деб ёзган у “Бобурнома”да. Бу ташриф Захириддин Бобур томонидан Алишер Навоий хотирасига кўрсатилган буюк эҳтиром эди.

Захириддин Бобур Ҳиротда Алишер Навоий номи билан боғлиқ жойларга алоҳида эътибор қаратган ва уларнинг номларини куйидагича изоҳлайди: “Алишербекнинг ўлтурур уйлариким, “Унсия” дерлар, мақбара ва масжиди жомеиниким, “Қудсия” дерлар, мадрасаси ва хонақоҳиниким, “Халосия” ва “Ихлосия” дерлар, ҳаммом ва дорушшифосиниким “Сафоия” ва “Шифоия” дерлар, борини андақ фурсатга сайр қилдим”¹ [1.145-146 бетлар].

Ҳиротдаги истехком қалъа – Ихтиёриддин ҳақида: “Ҳирининг қалъайи Ихтиёриддиниғаким, ҳоло Олакўрғонга машхурдур” [1.149 бет], - деб ёзади Бобур. “Бобурнома”да яна Ҳирот шаҳридаги кўшк – Оксарой (“Султон Абусаид Дарвозаи Ироқнинг тошида солғон”) [1.145 бет], боғлар (Боғи Жаҳоноро – подшоҳ Бадиуззамоннинг қароргоҳи, Боғи Зоғон, Боғи Зубайда, Боғи Нав, Боғи Сафид, Боғи Хиёбон, Боғи Шаҳр), мадраса ва масжидлар (Шохрух мирзо мадрасаси,

Султон Мирзо Хусайн мадрасаси, Бадидуззамон мирзо мадрасаси Инжил ариғи бўйида, Масжиди жоме), шаҳар дарвозалари (Дарвозаи Ироқ, Дарвозаи Малик, Дарвозаи Фирузобод, Дарвозаи Хуш, Дарвозаи Қипчоқ), бозорлар (Бозори Малик, Чорсу), сувлар (Жўйи Инжил, Ҳавзи моҳиён), хиёбон (Гозургоҳ хиёбони) қабилар ҳам эслатиб ўтилган [1.145-146 бетлар]. Таъкидлаш жоизки, Ҳирот шаҳридаги диққатга сазовор жойларнинг ихчам ва энг тўла рўйхати фақат “Бобурнома”да берилган. “Йигирма кунким, Ҳирида эрдим, ҳар кунда кўрмаган ерларни отланиб сайр қилур эдим” [1.145 бет], - деб ёзган Бобур Ҳиротда бўлгани ҳақида.

Қиш мавсуми кириши билан Бобур Ҳиротда иқтисодий танглик юзага келганини англаб етади ва мезбонлар қолишни сўраганларига қарамай, қишни ўша атрофдаги жойларда ўтказиш баҳонаси билан 912 йил 7-шаъбонда / 1506.23.12) Ҳиротдан чиқиб Кобул томон йўл олади. Турли томонга иш қидириб кетган навкарларидан бир қисми сафар давомида келиб қўшилади.

“Бодғис навоҳисиди ҳар юртга бирар кун, иккирар кун таваккуф қила-қила кўч қилур эдик, то вилоятларга таҳсил ва иш-куч учун борғонлар келиб қўшулғайлар. Ул миқдор макс ва даранг бўлдимки, Лангари Мир Ғиёсдин икки-уч кўч ўтганда рамазон ойи кўрулди (912 йил 2-рамазон / 1507 йил 16 январь). Вилоятларга иш куч учун борғон йигит-ялангдин баъзиси келиб қотилди, баъзиси йигирма кун, бир ойдин сўнг Кобулда келдилар, баъзиси қолиб мирзоларга навкар бўлдилар” [1.146 бет], -деб ёзади Бобур Кобулга қайтиш сафари бошланиши ҳақида.

Улар Лангари Мир Ғиёсга етганда Кобулга бориш учун қайси йўл билан юрмоқни маслаҳат қиладилар. Бобур Қандаҳор йўли бир оз йироқроқ бўлса-да, лекин анча текис ва бемалол эканлигини айтади, бироқ Қосимбек Ҳиндукуш тизмаси оша яқин йўлни танлайди. Шундан сўнг, улар

Лангари Мир Ғиёсдан сафар қилиб, Ғаржистоннинг тоғ этаклари, Чахчарон, Инжукон, Ҳиндукуш тизмаси, Шибарту довони, Бомийён орқали юриб, 1507 йил март ойи бошларида Кобулга етиб келадилар [1.152 бет].

Заҳириддин Бобурнинг Кобул – Ҳирот – Кобул йўналишидаги сафари икки ой кам бир йил вақт давом этган ва “Бобурнома” да бу ҳақда ёзилган эсдаликлар муҳим географик маълумотлар саналади; айниқса Ҳиротнинг XV аср охири - XVI аср бошларидаги диққатга сазовор жойлари батафсил рўйхати тарихда биринчи марта “Бобурнома”да келтирилган.

Фойдаланилган манба

Заҳириддин Муҳаммад Бобур. *Бобурнома*. Порсо Шамсиев, Содик Мирзаев ва Эйжи Мано (Япония) нашрлари асосида қайта нашрга тайёрловчи : Саидбек Ҳасанов. Тошкент “Шарқ”, 2002.

“НАФОИС УЛ-МАОСИР” ТАЗКИРАСИ

Жалолиддин ЖўРАЕВ,

ЎЗР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги

Шарқшунослик институти етакчи илмий ходими,
филология фанлари доктори

“Нафоис ул-маосир” тазкираси XVI–XVII асрларда Мовароуннаҳр, Хуросон, Эрон ва Ҳиндистонда яшаб ижод қилган қалам аҳли, адабий жараён, маданий ҳаёт, бобурийлар давлати тарихи ҳақида маълумот берувчи қимматли манбадир. Асар муаллифи Алоиддавла Комий Қазвиний мавзкур даврда олдин Эрон, сўнгра Ҳиндистонда

АМУДАРЁ ҲАВЗАСИДАГИ КЕЧУВ-ГУЗАРЛАР

(“Бобурнома” маълумотлари асосида)

Азизжон ШАРИПОВ,
ЎзРФА Темурийлар тарихи давлат музейи
“Маънавият ва маърифат” бўлими мудир

Аннотация. Маълумки, “Бобурнома”да 1800 дан ортиқ жой номи берилган ва шундан бир қисмини гидронимлар ташкил қилади. Темурийлар салтанатининг бошқа давлатлар билан халқаро савдо-иқтисодий ва маданий алоқаларни ўрнатишида Амударё ҳавзасида жойлашган кечув ва гузарлар муҳим аҳамият касб этган. Мазкур мақолада “Бобурнома” ҳамда темурийлар даврининг бошқа ёзма манбаларидан олинган маълумотлар асосида ушбу гузарларнинг қиёсий топонимик таҳлиliga эътибор қаратилган.

Кечув ва гузарлар – дарё бўйидаги шаҳар, кишлоқ ва йирик аҳоли масканларининг пайдо бўлиши ва ривожланишига сезиларли таъсир этувчи, Буюк Ипак йўлидаги масканлар эди. Гузарлар дарёбўйи шаҳарларини бир-бири билан кемалар орқали боғлайдиган ўзига хос бандаргоҳ вазифасини ўтаган. Темурийлар даврида йирик гузарларда сол ва қайиқларни қуриш, таъмирлаш, ижарага бериш, йўловчилар ва юкларни дарёдан ўтказиш, аҳолини дарё бўйлаб керакли манзилларга олиб бориш каби хизматларни амалга оширадиган инфратузилмалар шаклланган.

Гузарлар фаолияти ҳамиша давлат назоратида бўлган ва махсус назорат қилувчи, солиқ ундирувчи, хавфсизликни таъминловчи ходимлар томонидан амалга оширилган¹. Зеро, у ерлардан тушган солиқлар давлат ғазнасига даромад келтирарди ва салтанатнинг иқтисодий ривожланишига сезиларли таъсир кўрсатарди.

Испаниялик сайёҳ Руи Гонсалес де Клавихо ўз эслатмаларида Темурийлар салтанатидаги кечувлар тўғрисида маълумот берар экан, хусусан Термиз кечуви ҳақида: “Йўловчиларни қирғокдан-қирғокқа ташувчи қайиқлар дарёда мунтазам қатнаб турибди. Самарқанд салтанатидан бошқа юртга бораётган киши ҳатто шу атрофда яшаса-да, қаердан ва қаерга бораётганлиги қайд этилган ёрлик-гувоҳнома кўрсатмаса, нариги соҳилга ўтказилмайди. Самарқанд салтанатига эса, ҳеч қандай ҳужжатсиз бемалол ўтиш мумкин... Қайиқларга подшоҳ томонидан қоровуллар (қўриқчилар) тайинланган бўлиб, ўтказувчилардан бож олинади”², - деб эслатади.

Кечув тизимларининг аҳамияти турли тарихий давларда ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий омиллар, савдо-иқтисодий алоқалар таъсирида ўзгариб борган. Баъзи муҳим кечувлар қадимги ва ўрта асрлардан то ҳозирги кунгача ҳам ўз аҳамиятини сақлаб қолган. Амударёнинг сиёсий қолаверса, халқаро аҳамиятга молик кечувлари ҳақидаги маълумотлар темурийлар ёзма манбаларида ҳам учрайди.

¹ “Худуд ал-олам” асарида қайд этилишича, Форобдан Амударё орқали ўтин факат махсус амалдорлар – “Мири Руд”, “Амири Жайхун” орқали амалга оширилган. Қаранг: Hudud al-'Alam (The Regions of the world), a Persian geography / Translated and explained by V.Minorsky. London, 1970. (482 p.). - P.113; А.Вамберининг ёзишича, Бухоро амирлиги даврида, Карки кечуvidан Амударё орқали ўтин факатгина “Дарёбег”нинг рухсати билан амалга оширилган. Қаранг: Вамбери А. Путешествие по Средней Азии изъ Тегерана через Туркменскую пустыню по восточному берегу Каспийского моря въ Хиву, Бухару и Самаркандъ, предпринятое въ 1863 году съ научною целью, по поручению Венгерской Академии въ Пештѣ, членомъ ея А. Вамбери. – М.: Изд-во А.М. Мамонтова, 1867. – С. 192.

² Клавихо, Руи де Гонсалес. Самарқандга – Амир Темури саройига саҳат кундалиги (1403-1406). Масъул муҳаррир: Муҳаммад Али; сўз боши ва изоҳлар муаллифи М.Сафаров; тарж. О.Тоғасев. – Тошкент: Ўзбекистон, 2010. – Б. 143; Клавихонинг Самарқандга саҳати / Рус тилидан таржима, кириш сўз ва изоҳлар муаллифи О.Бўриев; Масъул муҳаррир Н.Ҳабибуллаев. – Тошкент: Адолат, 2004. – Б.6.

Кечувлар муҳим стратегик аҳамиятга эга бўлгани боис давлат томонидан уларни қўриқлаш ва вақти-вақти билан таъмирлаш ишлари олиб борилган ҳамда душман босқини пайтида кечувларни биринчилардан бўлиб мустаҳкамлашга катта эътибор қаратилган.

Дарёлардан ўтиш учун мўлжалланган турли масканлар Темурийлар даври манбаларида “гузар”, “кечик” иборалари билан қўлланилган. “Бобурнома”да асосан “гузар” (“гузар топиб, сувдин кечилди”), “гузар боши” (“Ушбу кун **гузар бошида** эканда нилобийлар келиб... пешкаш қилиб кўрдилар”), “кечит” (“от ва тева била ва партол била **кечитгин** кечилди”, “Иламиш дарёсининг **Ясси кечит** отлиқ **гузари...**”) каби иборалар билан ифодаланган.

Кечувлар ўз номларига эга топонимлар саналади ва одатда уларга яқин жойлашган аҳоли масканларининг номлари билан боғлиқ бўлган (Масалан, *Термиз*, *Чоржўй*, *Арҳанг* ва ҳ.к.). Айрим номлар қисман ўзгарган шаклда ҳозиргача сақланган. Масалан, *Убож-Айваж...* ва ҳ.к.

Темурийлар даври манбаларида Амударё бўйлаб унинг куйилиш томонига қараб куйидаги йирик кечувлар фаолият кўрсатганлиги қайд этилган. Жумладан, дарёнинг юқори ҳавзасида – Арҳанг, Тўққизтарам, Тўққузўлум, Сангрёза, Чубак, Айваж (Убож, Уёж); ўрта ҳавзасида – Термиз, Шўроб (Оби-Шўр), Келиф, Карки, Бурдолик, Чоржўй (Омуя)¹.

Мирзо Бобур темурийларнинг шайбонийларга қарши курашиш йўлидаги сусткаш сиёсати ҳақида маълумот берар экан, 909 (1503–1504) йил воқеалари баёнида Амударёнинг аҳамиятга молик кечувларини ҳам санаб ўтади: “Султон Ҳусайн мирзонинг бу хатлари мужиби

ноумидлик бўлди. Не учунки, Темурбекнинг юртида бу тарихда андин улукроқ подшоҳ ҳам ёш ва ҳам вилоят ва ҳам черик била йўқ эди. Андоқ кўз тутулур эдиким, паёпай элчилар ва тавочилар жад ва қадара била келиб, мундоқ ҳукмлар келтургай эрдиким: “**Тирмиз ва Килиф ва Карки гузарларида** кема мунча ясанг, кўпрук асбоби бу микдор тайёр қилинг, юққори **Тўққуз ўлум гузарларни** яхши эҳтиёт қилинг”, то бу неча йил ўзбак тафриқасидин дилшикаста бўлган элларнинг кўнгли қавий бўлуб, умидвор бўлғайлар эди. Султон Ҳусайн мирзодек Темурбек ўрунига ўлтурғон улуг подшоҳ ғанимнинг устига юрмакни демай, ер беркитмакни деса, эл ва улусқа не умидворлик қолғай?”¹.

Арҳанг кечиги – Афғонистондан Хатлон вилоятига ўтишда Амударёнинг Панж ирмоғидаги муҳим гузарлардан бири. Бу ерда дарёнинг чап соҳилида маъмурий жихатдан Тоҳаристон вилоятига тегишли ўрта асрлардаги шаҳар – Арҳанг (VII–XIV), Арҳанг Сарой (XIV–XV)² жойлашган эди. Бу кечикдан ўтган йўл Қўндуздан Хатлон–Ҳисор–Қоратегин–Илоқ орқали Тошкент ва Фарғона вилоятига ва Қундуз–Кобул–Пешовар орқали Ҳиндистонга борган.

Арҳанг “Бобурнома”да эслатилмаса-да, лекин мазкур даврнинг бошқа манбаларида тилга олинади. Жумладан, “Зафарнома”ларда келтиришича дарё сувлари кўплиги боис ундан “сол боғлаб” ўтиш мумкин бўлган. Буни Хондамир ҳам ёзади: “Амирлар...подшоҳнинг топшириғи бўйича бир нечта кемани **Арҳанг кечуви**га йигиб келтиришгач, ... кемада дарёдан ўтиб, бир неча кун Соли-

¹ Бобурнома (2002). – Б.103.

² Мазкур шаҳар XVI асрдан бошлаб Имом (Ҳазрат Имом) деб юритила бошланган. Ҳозирги номи Имомсоҳиб, Афғонистоннинг Қундуз вилоятига тегишли.

¹ Яна қаранг. Бўришев О. Темурийлар даври ёзма манбаларида Марказий Осиё тарихий географияси. – Б. 259.

Сарой мавзеи мамлакат олувчи байроқдор ўрнатилган жойга айланди”¹.

Тарихчилардан Хондамир (1495-1496 йиллар воқеалари баёнида), Ҳофизи Таниш Бухорий (Абдуллахон II нинг 1584-1585 йилларда Тоҳаристон ва Бадахшонга қилган юришлари билан боғлиқ воқеликлар баёнида) ҳамда Мирзо Муҳаммад Ҳайдар (Амир Ҳусайн ва Соҳибқирон ҳазратларининг Толукон ва Бадахшондаги юриши ва подишоҳлар билан сулҳ тузиши ҳақидаги боби - “Зафарнома”дан келтирилган парчада)² ҳам Арҳанг кечиги атрофидаги тарихий воқеликлар ҳақида маълумотлар қолдиришган.

Бугунги кунда Арҳанг кечигининг ўрни Афғонистонни Тожикистондан ажратувчи “Шерхон бандари” чегара пунктига тўғри келади.

Чубак кечиги – Тоҳар вилоятини Хатлондан ажратувчи, Панж дарёсидаги кечик. Кошғар, Илоқ ва Қоратегиндан Толукон–Андароб орқали Кобулга элтувчи йўл мазкур кечик орқали ўтарди. Унинг ўрни Арҳанг-Саройнинг шаркида, ҳозирги Тожикистоннинг Хатлон вилояти Мир Сайид Али Хамадоний туманидаги Чубак (Чубек) қишлоғига тўғри келади. Бу кечик ҳақида ҳам “Бобурнома”да маълумот йўқ. Бироқ Абдураззоқ Самарқандий ўз асарида (Хуросон ҳукмдори Абулқосим Бобурнинг 1454 йилда Мовароуннахрни забт этиш учун Султон Абусайид мирзога қарши муваффақиятсиз юриши баёнида) эслатади: “Рамазоннинг бошларида (1454 йил 25 август) Қундуз ва Бақлон кечигидан ўтди ҳамда Арҳанг кечигига келиб, бир неча кун тўхтаб турди. (Бу ерда) “урук сув юкори оқими томон юриб, Бадахшон вилояти яқинида

кемасиз ўтиш мумкин бўлган Чубак кечигидан ўтсин” деган шоҳона фармон бўлди. Арҳанг кечигида ...подшоҳнинг даргоҳига бир неча кема келтирилди”¹.

Арҳанг-Саройнинг шаркидаги яна бир кечик – **Қўнғуз аланг (Қунқор ўланг)** ҳақида ҳар иккала “Зафарнома” муаллифлари² эслатишади. Бу кечик Бадахшонда, Кўкча дарёсининг Панжга қўйилиш жойида, ҳозирги Афғонистоннинг тахминан Навобод аҳоли маскани ҳудудида бўлган.

“Бобурнома”даги **Тўққуз ўлум гузари (توقوز اولوم)** ва “Тарихи Рашидий”даги **Тўққуз-тарам кечигининг** ҳозирги географик ўрни аниқ бўлмаса-да, бироқ мазкур манбаларда келтирилган матн мазмунидан билиш мумкинки, ушбу гузарлар ва унинг атрофидаги воқеликлар Амударёнинг Вахш ва Панж ирмоқлари оралиғида бўлган.

Тўққуз-тарам кечиги ҳақида Мирзо Ҳайдар “Шоҳ Исмоил томонидан Шоҳибекхоннинг мағлуб этиш хабари ва Бобур Подишоҳнинг Кобулдан Қундузга юриши баёни”да эслатади³. Бобур “Тўққуз ўлумдан юкори ўтиш жойлари” (“Бобурнома”нинг русча таржимасида “верхние переправы у Тукуз-Улума”) деб афтидан ушбу кечикни назарда тутган. Демак, географик ва стратегик нуқтаи назардан келиб чиқиб, Тўққуз-тарам кечиги Вахш дарёсида, Хатлон шаҳри яқинида бўлган.

Тўққуз ўлум гузари эса, Тожикистоннинг “Бешаи палангон” (Йўлбарслар ўрмони, Йўлбарсжар, “Тигровая Балка” номлари билан машҳур) давлат қўриқхонаси ҳудудида, Амударё бўйида, Вахшнинг дарёга қўйилиш

¹ Хондамир Ғиёсийдин. Ҳабиб ус-сияр фи ахбори афроди башир: (Башир ахли сийратидан хабар берувчи дўст) / Форс тилидан таржима, муқаддима муаллифлари Ж.Ҳазраткулов, И. Бекжонов. – Тошкент: O'zbekiston, 2013. – Б.554.

² Тарих-и Рашиди, л.12а (39-бет).

¹ Абдураззоқ Самарқандий. Матлаи саздайн ва мажмаи баҳрайи. II жилд, иккинчи ва учинчи қисмлар, 1429–1470 йил воқеалари // Форс тилидан таржима, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи А.Ўринбоев. Географик номлар изоҳли кўрсаткичи О.Бўриев. Тарихий шахс, воқеа ва ғамаларга изоҳ беришда Ғ.Каримов ва Э.Миркомиллов иштирок этишди. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2008. (832-б.). – Б. 349.

² Шомий. Зафарнома. – Б.76; Яздий. Зафарнома. – Б. 60.

³ Қарағ: Тарих-и Рашиди, л.153аб.

ерига яқин бир манзилда жойлашган деб тахмин қилсак бўлади.

“Тўккуз ўлум” иборасидаги “ўлум (اولوم) (ёки “вовлум”)” сўзи¹ Шомий “Зафарнома”сида ҳам учрайди (бирок Яздийда – “гузар”) ва “сувдан ўтиш жойи” маъносида келади: “Душманлар...сувдан ўтадиган жойлар ва кўприкларни буздилар. Ўлумларни эгаллаб, тўхтаб турдилар. Амир Соҳибкирон қайтадан кечик солиб, лашкарни тартиб билан [дарёдан] ўтказди. Ёғий ... турган еридан қочиб Бадахшон шохларига қўшилдилар”².

Сангрэза кечики – Кофарниҳон дарёсидаги кечик. Тожикистоннинг Рудакий туманида жойлашган Сангтўда аҳоли масканига тўғри келади. Ушбу кечик ҳақида “Бобурнома”да маълумот йўқ, бирок “Ҳабиб ус-сийяр”да Султон Ҳусайн мирзонинг 1495 йилдаги Ҳисорга юриши муносабати билан тилга олинади. Асарда “Самарқанд ва Ҳисори Шодмонда юз берган айрим воқеалар ҳамда ғалаба шиорли байроқнинг ул шаҳарларни эгаллаш учун қўзғалгани баёни”да: “Жаҳон кезувчи [Султон Ҳусайн мирзонинг] урду[си] [Аму]дарёдан кечиб ўтиш ва Ҳисор вилоятига етишиш учун сўнг у ердан Сангрэза кечигига қараб кетди”³, – деб эслатади Хондамир.

Айваж гузари “Бобурнома”да – *Авбож гузори* (اوباج گزرى), *Убож*, *Уёж* (اوباج گزرى) шаклида келтирилган. Яздий “Зафарнома”сининг туркий табдилида – *Авзач гузари*⁴, Хондамирда *Айвож кечиги* деб ҳам эслатилган. Бу кечув Тожикистоннинг Хатлон вилояти Шаҳритуз (Шўртуз) ноҳияси Жўра Назаров жамоа хўжалиги худудида,

Кофарниҳон дарёсининг Амударёга қуйилиш жойида, дарёнинг ўнг соҳилида жойлашган ҳозирги Айваж аҳоли пункти ёнида бўлган. Айваждан Кундуз–Бомийн–Кобул орқали Ҳиндистонга борилган бўлса, бу йўналишдан келган карвон Қабодиён–Хатлон–Ҳисори Шодмон–Сириток добони орқали Фарғона вилоятига ёки Айваж–Дарбанди Оҳанин орқали Самарқандга ўтилган.

Захириддин Бобур 909 (1503) йили Мовароуннаҳрдан Кобул томонга кетаётганида мазкур гузардан ўтганлигини эслатади: “Аму суйини Уёч [Айваж] гузаридин ўтганда...”¹.

Бу даврда Айваж гузарида кемалардан фойдаланилганлиги ҳам қайд этилган. Жумладан, Хондамир эслатади: “Тавочи амирлар Амуя дарёси қирғоғидаги дўнгликларда туриб қолган кемаларни йиғиб, қутлуғ ўрдунинг дурадгорлари эса яна бир нечта қайик ясаб, дарё юқорисидаги **Айвож кечикида** қайиклардан кўприк ясашга бошладилар”².

Термиз гузари – Мовароуннаҳрнинг жанубий чегарасида жойлашган мазкур кечув Балхга, Афғонистон ҳудуди орқали Ҳиндистонга олиб чиқувчи халқаро савдо аҳамиятига молик йирик марказ эди. Хусусан, Фарбий Европанинг Кастилия қироллигидан Самарқандга Амир Темури ҳузурига йўл олган элчилар Термиз орқали юрганлар. Бу ҳақда мазкур элчилик вакили Руи Гонсалес де Клавихо ўз “Кундалиги”да жумладан шундай ёзади: “Пайшанба куни (1404 йил 21 август) элчилар азим дарё (Амударё) бўйига етиб келдилар... қайикларда дарёнинг нариги қирғоғига ўтиб олдилар. Ўша куни кечкурун Термит (Термиз) деб аталмиш катта шаҳарга келдик”³.

¹ Озарбайжонлик тадқиқотчи О.Эфендиев “Тўккуз ўлум” ва “Қоюн ўлум” кечувлари Кавказортида, Кура дарёсида ҳам бўлганлигини эслатади. Қаранг: Эфендиев О. Азербайджанское государство Сефевидов в XVI веке. – Баку: “ЭЛМ”, 1981. – С. 79, 84.

² Шомий. Зафарнома. – Б. 75.

³ Хондамир. Ҳабиб ус-сийяр. – Б. 827.

⁴ Шарафиддин Али Йаздий. Зафарнома / Сўзбоши, табиъ, изоҳлар ва шарҳлар муаллифлари А.Аҳмад, Ҳ.Бобобеков. – Т.: Шарқ, 1997. – Б. 65.

¹ Бобурнома (2002). – Б. 102.

² Хондамир. Ҳабиб ус-сийяр. – Б. 835.

³ Клавихо. Самарқандга – Амир Темури саройига саёҳат кундалиги. – Б. 142.

Мазкур гузар ҳақида “Бобурнома”да ҳам маълумотлар бор: “Бойсункур мирзо етти ой қабал тортти. Бир умидворлиғи мундин эди, мундин ҳам ноумид бўлди. Икки-уч юз оч уруғи била Қундузға Хисравшоҳға ўзини тортти. Тирмиз навоҳисидин Амунни кечатурғон маҳалда Саййид Ҳусайн Акбарким, Султон Масъуд мирзонинг ҳам уруғи, ҳам муътабар кишиси эди, Тирмиз ҳокими эди, хабар топиб, Бойсункур мирзонинг устига келди. Мирзо сувдин ўтуб эди. Мирим Тархон анда сувға борди”¹.

Термиз гузарининг ўрни ҳозирги Хайратон “Дўстлик” кўпригига тўғри келади.

Термиз ҳудудига тегишли яна бир кечув – **Бурдағўй (Бардағвий)**² ҳақида Ҳофизи Аbru маълумот беради. Унга кўра бу кечув яқинида Термиздан унча узоқ бўлмаган жойда Термиз шаҳри барпо этилишидан анча аввал, Искандар Зулқарнайн Бурдағўй қалъасини қурдирган³. “Бу “Шоҳ гузар” деб аталадиган жойга хизмат қилувчи қайиқсоз ва қайиқчилар яшайдиган гавжум хунармандчилик маркази эди. Шаҳар XV асрда ҳам мавжуд бўлган ва аҳамияти бўйича ҳатто Термиз билан ҳам рақобатлаша оларди”⁴. Мазкур гузар **Ёргоҳ (Ёрдағу)** номи билан ҳам XVII аср манбаларида эслатилган⁵.

Ҳофизи Аbru тилга олган қадимий Бурдағўй қалъаси Сурхондарёнинг Музработ туманида, Амударёдан 4 км шимолда, Қорасув соҳилида, Шўробкўрғон аҳоли пунктидан 3 км ғарбда миллоддан аввалги I минг йилликда барпо этилган кўҳна Кампиртепа манзилгоҳи ўрнида бўлган⁶.

Шўроб (Оби-Шўр) гузари – Мазкур гузар ҳақида Бобур маълумот бермайди. Бироқ “Зафарнома”лар ҳамда “Тарихи Рашдий”да “Амир Темур ва Амир Ҳусайнлар Бадахшон шоҳлари билан сулҳ тузгани” баёнида эслатилган. Унинг ўрни Амударё ёқасида, Термиздан 30 км ғарбда жойлашган ҳозирги Шўроб қишлоғига тўғри келади.

Келиф гузари – Мовароуннаҳрнинг асосий гузарларидан бири. Туркменистоннинг Лебап вилоятининг Куйтентоғ туманидаги шу номдаги қишлоқ (Келиф темир йўл станцияси) ҳудудида, Афғонистон билан чегарага яқин бўлган Амударё бўйида жойлашган. Мазкур кечувдан ўтган йўл Самарқанддан –Шаҳрисабз–Келиф–Балх–Бомийн–Кобул; Бухоро – Қарши – Келиф – Хуросон ва Афғонистон ҳудудларига олиб чиқади.

“Бобурнома”да – Келиф (کلیف, کلف), Килиф гузори (کلیف کذری) шаклида 901/1495-1496 ва 909 /1503-1504 йил воқеалари баёнида келтирилган: “Султон Ҳусайн мирзо кордон ва соҳиб тажриба подшоҳ эди. Қундуз сари сув юқори боқа кўчти. Ўтудаги черикни ғофил қилиб Абдуллатиф баҳши бошлиқ беш-олти юз ўбдон кишини **Килиф гузарига** йиборди. Ул черик вокиф бўлгунча Абдуллатиф баҳши таъйин бўлгон эл била **Килиф гузаридин** ўтуб сув ёқасини мазбут қилди”¹.

Карки гузари (کری کذری) – Амударёнинг чап (ғарбий) соҳилида жойлашган ҳозирги Туркменистоннинг Лебап вилояти Керки тумани (этрапи)нинг маъмурий маркази. Бу кечувдан ўтган карвон йўли Хуросондан Мовароуннаҳрнинг Қарши– Ғузор–Шаҳрисабз шаҳарлари орқали пойтахт Самарқандга элтарди. Мовароуннаҳрдан эса Хуросоннинг Андхўй–Шибирғон–Маймана орқали темурийлар пойтахти – Ҳиротга бориш имконини берган.

¹ Бобурнома (2002). – Б. 58.

² Бу сўз қадимги юнон тилида “пандок” – “мехмонхона” демакдир. Яна қаранг: Камалиддинов Ш.С. Историческая география Южного Согда. – Б. 130.

³ Бартольд В.В. Сочинения в 9 томах. М.: Наука, 1963-1971. – Б. 93

⁴ Ўша жойда.

⁵ Махмуд ибн Вали. Море тайн относительно доблестей благородных (География) / Введение, перевод, примечания, указатели Б.А.Ахмедова. – Т.: Фан, 1977. – Б. 95.

⁶ Камалиддинов Ш.С. Историческая география Южного Согда. – Б. 130.

¹ Бобурнома (2002). – Б.52.

Карки гузари “Бобурнома”да фақат бир ўринда – 909 (1503–1504) йил воқеалари баёнида эслатилса-да, лекин Хондамирда маълумотлар нисбатан кўпроқ. Хусусан, “Ҳабиб ус-сийяр”нинг 1503 йил воқеалари (“Бадиуззамон мирзонинг хос кишилари томонидан юзага чиққан фитна ва шу сабабли Муҳаммадхон Шайбонийнинг Амуядан кечиби ўтиб Балхга йўналгани”) баёнида эслатилган: “Жаҳон олувчи Шайбонийхон Карки кечувидан ўтди. Буни эшитган Бадиуззамон мирзо эса Иброҳим Султоннинг чаҳорбоғиданоқ оти жиловини Газравон тоғи тарафга бурди”¹. Шунингдек, “Муҳаммадхон Шайбоний 912 йилнинг зулҳижжа ойи ўрталарида (1507 йил 10 апрель) дорилмулк Самарқанддан мулк олишлик эгарига ўтирди ва Карки кечувидан ўтиб, Андхуд худудига ошиқди”². “913 йилнинг муҳаррам ойи (1507 йил 13 май) ҳилоли давлат ва ҳашамат машриқдан порлаб, осмоннинг зангори денгизи сари кечиби ўтгач, Муҳаммадхон Шайбонийнинг Карки кечувидан ўтгани ва Хуросон тарафга йўналгани хабари тарқалди”³.

Бурдолик кечуви – Амударёнинг ўнг соҳилида, Туркменистоннинг шу номдаги ҳозирги маъмурий туман маркази.

Мазкур кечув ҳақида Бобур маълумот бермайди, лекин шу даврнинг бошқа манбаларида маълумотлар учрайди. Чунончи, Шомийда, “Амир Мусонинг Амир Ҳусайн томонига қочганлиги ва лашкар тортиб Амир Соҳибқирон устига келгани” баёнида: “Амир Соҳибқирон...Тўрткўл йўли орқали Омуя сувига етди. Сув жуда кўп эди. Амир Соҳибқирон...Бурдолик этагидан кечув жойини танлаб, амирларни тўрт юз киши билан дарё қирғоғидан борадиган

пастки йўл орқали жўнатди”¹. Яздийда “Ҳазрат соҳибқирон Аму суйидин ўтуб, Қарши черикининг устига келгани” баёнида: “ул ҳазрат ўз муборак нафси билан ўтар йўлини истаб, ҳар сори юруб боқти. Бурдалиғнинг аёғидин [сувдан] ўтар ерни топиб, бекларига буюрдиким “тўрт юз киши билан сизлар қуйи боринглар” ва ўзи икки юз киши билан... ўзини сувга солиб... ўтди”².

Амударёнинг чап қирғоғидаги, Бурдалиққа яқин бўлган Палварт қишлоғидан топилган кушон ва сосонийлар даврига оид мис тангалар хазинасидан маълум бўладиги мазкур дарё гузари анча қадимийлигидан далолат беради³. Темурийлар даврида Бурдалиғ кечувида ёғоч устахоналари ҳам бўлган. Улар сол, кемалардан ташқари бошқа маиший ёғоч буюмлар ясаган. Хусусан, Амир Темур Қарши қалъасида ўрнашиб олган мўғуллар устига юриш қилиб, шаҳарни қамал қилишга киришади ва Хондамирнинг ёзишича, “Бурдалиғдан келтирган нарвонлар”⁴ орқали шаҳарни эгаллаган.

Чоржўй гузари (چارجو گذرى) – Амударё ўрта ҳавзасидаги Марказий Осиёнинг энг йирик кечуви. Унинг ўрни ҳозирги Туркменистоннинг Лебап вилояти Туркманобод шаҳри худудига тўғри келади.

Маълумки, Омуя қалъаси кейинчалик манбаларда Чоржўй⁵ деб атала бошланган. Бу ердаги кечув Хуросондан Бухоро орқали Дашти Қипчоққа; Мовароуннаҳрдан Хуросоннинг Марв–Машҳад–Нишопур–Сабзавор–Эрон худуди орқали Ироқ ва Шом мамлакатларига ёки Марв–

¹ Хондамир. Ҳабиб ус-сийяр. – Б.1006.

² Ўша асар. – Б.1136.

³ Ўша асар. – Б.1135.

¹ Шомий. Зафарнома. – Б.63.

² Яздий. Зафарнома (1997). – Б.51.

³ Гутлыев Г., Никитин А.В. Клад сасанидско-кушанских монет и подражаний чекану Васудевы из Туркмении // Советская археология, 1987, № 2. С. 259–262.

⁴ Хондамир. Ҳабиб ус-сийяр. – Б. 60.

⁵ Мазкур кечув бошқа манбаларда, Амударёнинг ўнг соҳилида жойлашган қадимги Фароб шаҳрига нисбат бериб “Фароб кечиги” деб ҳам номланган. Қarang: Джамал ал-Қарши. Ал-Мулхакат би-с-Сурах / Введение, перевод с арабско-персидского, комментарии, текст, факсимиле Ш.Х. Вахидова, Б.Б.Аминова. История Казахстана в персидских источниках. – Алматы: Дайк-Пресс, 2005. Т. I. – С. 91, 105.

Ҳирот-Форс вилояти орқали Хурмуз бандари (денгиз орқали Ҳиндистон) га элтарди.

Бобур Чоржўй кечигини Мовароуннахрдан Хуросонга ўтувчи йирик кечув¹ сифатида эслатади: “Бир неча кўкалдош эмалдош ва байриси [темурий Султон Маҳмуд мирзонинг тўнғич ўғли] Султон Масъуд мирзони олиб, Самарқандга, Султон Али мирзо қошига келтурур хаёли билан Кешқа келдилар. Ул жамоат ҳам қасд мақомида бўлдилар. Кешдин қочиб, **Чоржў гузори** била ўтиб, Султон Ҳусайн мирзо қошига борди”².

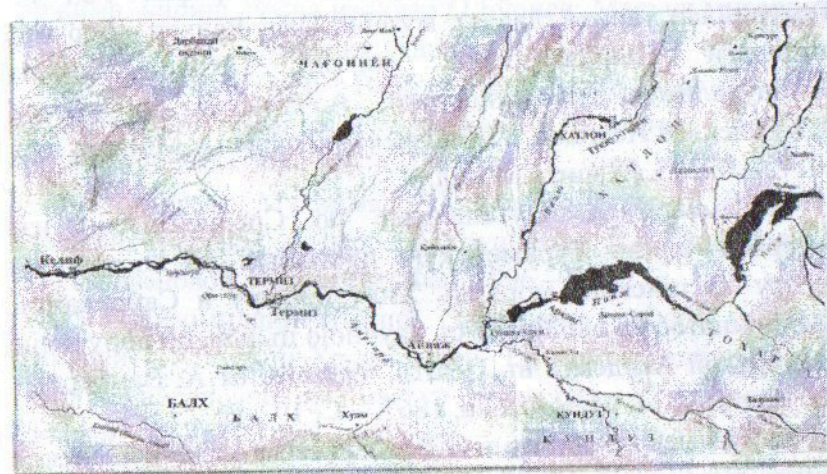
Темурийлар даври манбаларида Хуросон ва Мовароуннахр оралиғидаги воқеяликлар баёнида учрайдиган “Жайхундан кечиб”, “Амуя дарёсидан кечиб ўтиб” каби маълумотларда аксар ҳолларда айнан Чоржўй кечиги назарда тутилганлигини кузатишимиз мумкин.

Амударёнинг қуйи ҳавзасидаги Хоразм ҳудудига тегишли гузарлар ҳақида маълумотлар бирмунча саёз. Хондамир Вазир шаҳрига яқин бўлган **Осаф Ўқузи кечигини** эслатади: “Мансур хоқон [Султон Ҳусайн мирзо] Жайхундан кечиб ўтиб, дарё қирғоғидаги Осаф Ўқузи мавзеи чети қутлуг лашкарнинг чодирлари тикилган жойга айланди”³.

Умуман олганда “Бобурнома”, қолаверса темурийлар даври манбаларидан олинган маълумотлар асосида хулоса қилиш мумкинки, Темурийлар салтанатининг бошқа давлатлар билан халқаро савдо-иқтисодий ва маданий алоқаларни ўрнатишда Амударё ва унинг ҳавзасида жойлашган кечув ва гузарлар муҳим аҳамият касб этган. “Бобурнома”да юқорида келтирилган, Амударё ҳақида ёзилганларнинг қиёсий топонимик таҳлили, Марказий Осиё

тарихий топонимияси учун муҳим илмий хулосалар қилиш имконини беради.

Амударё ва унинг кечувлари

Фойдаланган адабиётлар

1: Hudud al-'Alam (The Regions of the world), a Persian geography / Translated and explained by V.Minorsky. London, 1970. (482 p.). - P.113

2. Абдураззоқ Самарқандий. Матлаи саъдайн ва мажмаи баҳрайн. II жилд, иккинчи ва учинчи қисмлар, 1429–1470 йил воқеалари. // Форс тилидан таржима, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи А.Ўринбоев. Географик номлар изоҳли кўрсаткичи О.Бўриев. Тарихий шахс, воқеа ва атамаларга изоҳ беришда Ғ.Каримов ва Э.Миркомиллов иштирок этишди. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2008. (832-б.). – Б. 349.

3. Бартольд В.В. Сочинения в 9 томах. М.: Наука, 1963–1971. – Б. 93

¹ Амир Темури давлатига тапширф буюрган Клавихо бошчилигидаги Кастилия кироли элчилари ҳам 1404 йилнинг 10 декабрида мазкур кечув (Омуя гузари) орқали Хуросон томон ўтишган.

² Бобурнома (2002). – Б.66.

³ Хондамир. Ҳабиб ус-сияр. – Б. 695.

4. Бўриев О. “Бобурнома”даги топонимлар изоҳли лугати. / Масъул муҳаррир М.Исҳоков. – Т.: Наврўз, 2015. – Б.82.

5. Бўриев О. Темурийлар даври ёзма манбаларида Марказий Осиё тарихий географияси: монография / Ўз.Р.ФА Темурийлар тарихи давлат музейи, Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик ин-ти; Таҳрир хайъати Б.Абдуҳалимов (мас.муҳаррир), А.Аҳмедов, Д.Юсупова, А.Хўжаев, М.Исҳоқов, Х.Файзиев. – Тошкент: Mumtoz so'z, 2017. – Б. 285. [Харита ва илл.].

6. Вамбери А. Путешествіе по Средней Азии изъ Тегерана черезъ Туркменскую пустыню по восточному берегу Каспійскаго моря въ Хиву, Бухару и Самаркандъ, предпринятое въ 1863 году съ научною цѣлью, по порученію Венгерской Академіи въ Пештъ, членомъ ея А. Вамбери. – М.: Изд-во А.М. Мамонтова, 1867. – С. 192.

7. Гутлыев Г., Никитин А.В. Клад сасанидско-кушанских монет и подражаний чекану Васудевы из Туркмении // Советская археология, 1987, № 2. С. 259–262.

8. Джамал ал-Карши. Ал-Мулхакат би-с-Сурах / Введение, перевод с арабско-персидскаго, комментарии, текст, факсимиле Ш.Х. Вахидова, Б.Б.Аминова. История Казахстана в персидских источниках. – Алматы: Дайк-Пресс, 2005. Т. I. – С. 91, 105.

9. Захириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома. Порсо Шамсиев, Содик Мирзаев ва Эйжи Мано (Япония) нашрлари асосида қайта нашрга тайёрловчи : Саидбек Ҳасанов. Тошкент “Шарқ”, 2002. – Б. 49.

10. Камалиддинов Ш.С. Историческая география Южного Согда и Тохаристана по арабоязычным источникам IX – начала XIII вв. – Т.: Ўзбекистон, 1996. – 534 с.

11. Клавихо, Руи де Гонсалес. Самарқандга, Амир Темур саройига саёҳат кундалиги (1403-1406). Масъул

муҳаррир: Мухаммад Али; сўз боши ва изоҳлар муаллифи М.Сафаров; тарж. О.Тоғаев. – Тошкент: Ўзбекистон, 2010. – Б. 143;

12. Клавихонинг Самарқандга саёҳати Рус тилидан таржима, кириш сўз ва изоҳлар О.Бўриев; Масъул муҳаррир Н.Ҳабибуллаев. – Тошкент: Адолат, 2004. – Б.6.

13. Махмуд ибн Вали. Море тайн относительно доблестей благородных (География). Введение, перевод, примечания, указатели Б.А.Ахмедова. – Т.: Фан, 1977. – Б. 95.

14. Мирза Мухаммад Хайдар. Тарих-и Рашиди. Введение, перевод с перс. А.Урунбаева, Р.П.Джалиловой, Л.М.Елифановой. – Ташкент: Фан, 1996. – Б.322.

15. Низомиддин Шомий. Зафарнома. Форс тилидан ўтирувчи – Юнусхон Ҳакимжонов. Таржимани қайта ишлаб нашрга тайёрловчи ва масъул муҳаррир – А.Ўринбоев. Изоҳлар ва лугатлар тузувчи – Ҳабибулло Кароматов (географик номлар изоҳи – О.Бўриевники). Ҳофизи Абрунинг Низомиддин Шомий “Зафарнома”сига ёзган “Зайл”и – (“Илова”) ни форсийдан ўтирувчи ва изоҳларини тузувчи – Омонулло Бўриев. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 1996. – Б. 41;

16. Тарихи Рашидий. ЎзР.ФА.ШИ кўлёмаси, инв. № 1430, 157а варақ.

17. Хондамир Гиёсиддин. Ҳабиб ус-сияр фи ахбори афроди башар: (Башар аҳли сийратидан хабар берувчи дўст); Форс тилидан таржима, мукаддима муаллифлари Ж.Ҳазратқулов, И. Бекжонов. – Тошкент: O'zbekiston, 2013. – Б.554.

18. Шарафиддин Али Йаздий. Зафарнома / Сўзбоши, табдил, изоҳлар ва шарҳлар муаллифлари А.Аҳмад, Ҳ.Бобобеков. – Т.: Шарқ, 1997. – Б. 65.

19. Эфендиев О. Азербайджанское государство Сефевидов в XVI веке. – Баку: “ЭЛМ”, 1981. – С. 79, 84.

М У Н Д А Р И Ж А

Ҳамидулла БОЛТАБОЕВ. Бобуршоҳнинг вориси.....	4
Эйжи МАНО. Гулбаданбегимнинг “Ҳумоюннома” асарида Бобурга оид муҳим маълумотлар.....	10
Мирзо КЕНЖАБЕК. Тарихий даврлар кўзгуси.....	15
Алмаз Улви БИННЕТОВА. Бобур асарлари – Озарбайжонда.....	20
Абдумажид МАДРАИМОВ. Покистонда Бобур меросининг ўрганилиши.....	30
Шафика ЁРҚИН. Севги - вафо тимсоли Чучук бегим	38
Зокиржон МАШРАБОВ, Боқижон МАТБОБОЕВ Андижон - илк шаҳарсозлик маданияти тизимида.....	42
Янгибой ҚЎЧҚОРОВ. Донишманднинг тўқсонинчи доवони.....	51
Ислом ЖЕМЕНЕЙ. “Фаришта тарихи” тўғрисида (Тафаккур ва фаҳм).....	65
Омонулло БЎРИЕВ. Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг бутунги издоши.....	77

Жалолиддин ЖЎРАЕВ. “Нафоис ул- маосир”тазкираси.....	83
Беғижон АҲМЕДОВ. Эзгуликка йўғрилган умр.....	92
Сайёра ТЎРАЕВА. “Бобурнома” - конлар ва ер ости маъданли сувлари – чашмалар ҳақида маълумот берувчи манба.....	96
Зера БЕКИРОВА. Заҳириддин Муҳаммад Бобур – қрим-татар адабиёти ва матбуотида.....	107
Муаззам ДЕДАХАНОВА. З.М.Бобур рубоийларида сўфиёна талқин.....	112
Баҳромжон АБДУЛЛАЕВ. Заҳириддин Муҳаммад Бобур: мероси ва тарихшунослиги.....	117
Қамчибек КЕНЖА. “Хомхаёл”нинг рўёби	124
Авазбек МИРЗАЕВ. “Бобурнома” - муҳим тарихий манба.....	131
Дилсора Комил ФОЗИЛОВА. Бобур Мирзо ижодида Ватан мавзуси.....	136
Шухрат ҲОТАМОВ. Бобур адабий мероси миллий гурур ва ифтихор намунаси сифатида.....	140

Бахтияр МЭММЕДОВ. Захириддин Муҳаммад Бобур ёдгорлиги - умумтурк маданиятининг нодир ҳодисаси.....	150
Дилором САЛОҲИЙ, Жамол МАВЛОНОВ. Нодир қўлёзма.....	156
Алишер МАМАЖОНОВ, Абдувоҳид АЛИШЕРОВ. Юксак масъулиятли халқпарвар инсон.....	165
Дилрабо ҚОЗОҚБОЕВА. Бобур маснавийлари поэтикаси.....	171
Гулом МИРЗАЕВ. Бобурийлар давлатининг Ҳиндистон тарихидаги роли.....	179
Назим СУЛЕЙМАНОВ. З.М. Бобур ва Озарбайжон.....	185
Зухраҳон МАМАДАЛИЕВА. Дарвешликдан амирлик сари.....	188
Сарварбек МИРЗАЕВ. “Бобурнома” Фарғона водийси тарихига оид қимматли манба.....	195
Наргис ХУШИЕВА. Бобур тошбитиклари кашшофлари.....	200
Давлатбек МУСАЕВ, Сардорбек СОБИРОВ. Жаҳон тарихида “Бобурнома”.....	205

Саодатхон ҚУРБОНОВА. 3. Машрабавнинг маънавий жасорати.....	210
Азизжон ШАРИПОВ. Амударё хавзасидаги кечув-гузарлар.....	214
Муқаддас ТОЖИБОЕВА. “Бобурнома” жуғрофий манба сифатида	230
Савлабек КИСТАУБАЕВ, Абдурасул АМАНЛАЕВ. Темурийлар ва экологик тарбия.....	238
Зиёда ТЕШАБОЕВА. Ривоятда тарихий ва бадиий ҳақиқат талқини.....	244
Муҳаммаджон ОХУНОВ. “Бобурнома”да давлат бошқарувининг айрим жиҳатлари.....	248
Юлдуз КАРИМОВА. Бобур Мирзо шахсияти ва ижоди Жадидлар нигоҳида.....	253
Элмира ҲАЗРАТҚУЛОВА. “Бобурнома” қандай жанрда яратилган?.....	263
Йўлчи ХУДОЙҚУЛОВ. Захириддин Муҳаммад Бобур-табиатшунос олим.....	270
Ситора ТОЖИДДИНОВА. Мирзо Бобурнинг сўзда сурат чизиш маҳорати.....	275
Раъно ЙЎЛДОШЕВА. “Бобурнома” – қомусий асар.....	284

Малоҳат БАДАЛБОЕВА, Раъно БАДАЛБОЕВА.
“Юлдузли тунлар” асарида Бобур образи.....289

Шодия САФОЕВА.
“Бобурнома” асарида табиий фанларга
оид лексемалар таҳлили.....294

Ваҳоб РАҲМОНОВ.
Экспедиция.....299

Холида ШАМСИЕВА.
Боғи Бобур бўйлаб саёҳат308

Матлуба ЮСУПОВА.
Изҳор.....315

Замира РЎЗИЕВА.
Бобур328

БОБУР НОМЛИ ХАЛҚАРО ЖАМОАТ ФОНДИ

ЭЗГУЛИК ЙЎЛИ

БОБУР НОМЛИ ХАЛҚАРО ЖАМОАТ
ФОНДИ ВА ИЛМӢЙ ЭКСПЕДИЦИЯСИНИНГ
30 ЙИЛЛИГИГА БАҒИШЛАНАДИ

Мухаррирлар:

Техник муҳаррир:

Мусаххих:

Саҳифаловчи:

Матлуба ЮСУПОВА,

Холида ШАМСИЕВА

Хамиджон Нуманов

Нигора Тожиматова

Дониёр Бозорбоев

Ноширлик лицензияси AI № 175. 11.06.2010 йил.

Босмахонага 2022 йил 19 июлда берилди. Босишга 2022 йил 25 июлда рухсат этилди. Бичими 60x84 1/16. Ҳажми 21 босма табок. Нашриёт табағи 10.25 Times New Roman гарнитураси, офсет коғози. Офсет усулида чоп этилди. Буюртма № 590. Адади 150 нусха.

«Andijon nashriyot-matbaa»

МЧЖ босмахонасида чоп этилди.

Манзил: Андижон шаҳри, Навоий шохкўчаси, 71-уй.